

O PREVAVANJU IZ SLOVENŠČINE V SRBOHRVAŠČINO IN NAROBE

Da bi ugotovili, kdaj smo Slovenci začeli dobivati res klene prevode iz svetovne književnosti, nam ni treba hoditi posebno daleč nazaj. Nekateri trdijo, da je tega dobrih petdeset let, jaz bi dejal, da je še precej manj. Vsak vrhunski prevajalec namreč to ni od vsega začetka, ampak postane šele po letih krvave tlake. To nam več kot zgovorno potrjujejo n. pr. prevodni teksti naših najvidnejših prevajalcev zadnjega pol stoletja. Vzemimo samo Otona Zupančiča ali pa Vladimirja Levstika, pa primerjajmo njune prevode. Naleteli bomo na velike razlike. Isti prevajalec istega književnega dela je zorel od izdaje do izdaje, kopal kot črn premogar, sukal in presukaval rekla, se na eni strani vedno bolj vživljal v izvorno delo in ga vedno globlje doumeval, na drugi pa spričo nenehnega razvoja slovenščine in njene vsestranske bogatitve tudi lepотно vedno bolj vsklajeval prevod z izvirnikom.

Tole uvodno ugotovitev sem zapisal zato, ker ne velja samo za posamezne prevajalce, ampak prav tako za posamezne jezike. Priti do vrhunskega razvoja knjižnega jezika ni lahko. Šele v precej razvitem, že dobro kultiviranem knjižnem jeziku je mogoče vsaj povprečno dobro prevajati. Mladi narodi so redno mladi tudi v knjižni kulturi na splošno kot v kulturi sploh. Zato tudi njihovi prevajalci ne morejo biti vselej kos najzahtevnejšim tekstom. Z rastjo in bogatitvijo jezika raste tudi vrednost prevodov. V tej smeri n. pr. lahko marsikaj povedo makedonski prevodi nekaterih slovenskih del, ki so izšli zadnja leta.

Več kot razumljivo je, da smo Slovenci začeli — v mislih imam leposlovje — najprej prevajati posamezna dela svetovno znanih pisateljev velikih narodov. Hrvatska in srbska književnost sta v tem pogledu, namreč kar zadeva sistematično prevajanje, prišli na vrsto precej pozno, tako rekoč šele po letu 1945. To bom s številkami dokazal malo pozneje.

Najprej se ozrimo na temeljno vprašanje, ki je bilo pri nas zadnjih dvajset, trideset let postavljeno že večkrat, tako med obema vojnama kakor tudi zadnja leta: Ali je *treba* prevajati leposlovje iz srbohrvaščine v slovenščino? Odgovori na to vprašanje niso bili vedno enaki, hočem reči pritrdilni. Dejal bi, da je treba na to vprašanje gledati široko in dati resen in pretehtan odgovor.

Hrvatska in srbska književnost sta v nenehnem razvoju. V obeh izhajajo dela, ki pomenijo takšno sprostitev ustvarjalnih sil in dosegaajo včasih tudi po oblikovni plati takšno raven, da predstavljajo literarne vrednote, ki smo jih dolžni poznati. Gre le še za to, ali naj književnost obeh bratskih narodov zasledujemo in spoznavamo v isti meri kot književnosti drugih narodov sveta? Prav gotovo, da ne! Spoznavati jih moramo v zdaleč večji meri, tako, da bomo glede sodobnega njihovega ustvarjanja tako rekoč na tekočem; hočem reči: da brezpogojno prevajajmo vsa najtehtnejša prozna dela. Z vezano besedo je nekoliko drugače kot s prozo. Drugače kratko malo zato, ker se za poezijo zanima ožji krog in ker je prevajanje pesmi veliko bolj tvegana zadeva. Poglavje zase je mladinska literatura v vezani besedi, ki bo zaradi drugih okoliščin prevajana pogosteje kot ostala poezija. Kar zadeva prevajanje pesniških tekstov, je dosti težje najti kongenialnega poustvarjalca, kot za prozo. Zato poezija je in tudi bo redkeje prevajana kot proza.

Slišati je bilo tudi že besede o recipročnosti. Namreč o naravnost matematični recipročnosti prevodov iz srbohrvaščine v slovenščino in narobe. Ne, za tako recipročnost ne gre danes in ni nikoli šlo. Res je, da so se pred leti in da se tudi dandanes tu in tam še slišijo glasovi, da Srbi in Hrvatje prevajajo sorazmerno več slovenskih del, kakor mi prevajamo hrvatskih in srbskih. Ta trditev drži le deloma. Drži toliko, da so oboji skupaj res izdali precej več slovenskih knjig v prevodu kakor mi hrvatskih in srbskih. Toda takoj moram razložiti, zakaj je takih izdaj v srbohrvaščini nominalno več. Lahko bi navedel celo vrsto knjig, n. pr. Prežiha, Cankarja, Bevka, Seliškarja

in še koga, ki so zlasti prva povojna leta izhajale paralelno v Beogradu in Zagrebu, pa tudi drugod, tako v Sarajevu in Novem Sadu. Šteti pa je treba seveda tudi ponatise nekaterih zelo popularnih oziroma klasičnih del, kar se na Slovenskem s prevodi iz srbohrvaščine tako rekoč ni dogajalo.

In še en podatek: število iz slovenščine prevedenih del, bibliografsko gledano, precej naraste tudi zaradi načina izdajanja. V Zagrebu, Beogradu in Sarajevu se je vse do leta 1950 obdržala praksa, izdajati od 30 do 60 strani obsegajoče zvezke z eno obsežnejšo ali več kratkimi novelami posameznega pisatelja. Takih zvezkov je izšlo na stotine in med njimi jih je vsaj trideset prevedenih iz slovenščine. In potem je še cela vrsta tako imenovanih »šolskih bibliotek«, se pravi knjig, ki vsebujejo skoraj redno le *ponatise* že večkrat tiskanih prevodov standardnih slovenskih leposlovnih del, namenjenih šolski uporabi. Če torej gledamo s tega stališča, se pravi s stališča velikosti knjižnega trga — pri tem je treba računati s 13 milijoni ljudi v primeri z našim poldrugim milijonom — je bibliografsko v srbohrvaščini res izšlo več slovenskih knjig kakor pri nas hrvatskih in srbskih. Žal, doslej ni še nihče na enem mestu zbral podatkov o prvotiskih slovenskih književnih del v srbohrvaščini. (To bi bila, tako sodim, več kot hvaležna seminarska naloga, pa naj jo kateri izmed profesorjev v Ljubljani, Zagrebu ali v Beogradu dá kateremu izmed študentov!) Zato ne morem ugotoviti do pičice natančnega števila v srbohrvaščino prevedenih slovenskih del. Če bi povprečno sodil, bi dejal, da so komaj presegli naše prevode iz srbohrvaščine, s pogojem seveda, da vsako delo štejem le enkrat.

Zdaj pa nekaj o tihih in glasnih pomislekih zoper prevajanje srbsko-hrvatskih del v slovenščino. Trdi se, da na Slovenskem iz leta v leto več ljudi razume srbohrvaščino. Ta trditve je sama po sebi docela točna in prav je, da je tako. Med drugim se pri nas tudi v šolah poučuje srbohrvaščina kot reden predmet, medtem ko pri Hrvatih in Srbih s slovenščino, žal, ni tako. Toda s trditvijo o pasivnem obvladanju srbohrvaščine na slovenski strani hoče marsikdo reči še več, namreč to, da slovenski človek povprečno v precejšnji meri prebira knjige v srbohrvaščini. Temu je težko pritegniti, vsaj kar zadeva izvirno leposlovje. Poudarjam, da izključujem vse drugo branje v srbohrvaščini in da upoštevam samo leposlovne tekste v srbohrvaščini. Poglejmo, koliko jih Slovenci bero!

Pred tridesetimi leti je bila v Ljubljani ustanovljena Delavska knjižnica, ki je dandanašnji menda najbolj obiskana knjižnica v našem prestolnem mestu. Tam je čez osem tisoč v srbohrvaščini tiskanih del, torej prav gotovo več kot v kateri koli naši izposojevalnici knjig. Komaj nekaj mesecev je tega, kar je Delavska knjižnica izdala tiskan seznam svojega srbskohrvatskega knjižnega fonda, ki se je zlasti po zadnji vojni silno povečal. Paralela izposojanja pa je takale: slovenska knjiga se v enem letu izposodi povprečno trikrat, nemška prav tako trikrat, srbskohrvatska pa komaj enkrat. Mogoče je deloma temu kriva cirilica. Toda poudariti moram, da tako v Beogradu kot v Sarajevu iz leta v leto tiskajo vedno več knjig v latinici. V celoti pa krivde za takšno nizko povprečje ne gre valiti na cirilico, kajti zadnja leta komaj še 30% srbskohrvatskih knjig izhaja v cirilici.

Naj dodam še nekaj pojasnil. Moti se, kdor misli, da si izposojevalci srbskohrvatskih knjig v Delavski knjižnici izposojajo predvsem izvirna hrvatska in srbska dela. Ne. Na prvem mestu so srbskohrvatski prevodi iz svetovne književnosti, se pravi tista dela pomembnih tujih pisateljev, ki v slovenskem prevodu še niso izšla. Prav tako so veliko brane pustolovske in potopisne knjige v srbskohrvatskem prevodu. Od resnih hrvatskih in srbskih pisateljev ima največ bralcev Senoa, ki je bil lani izposojen 430-krat, pa Branko Čopić, ki je bil izposojen nekako 200-krat, pa še Dobrica Čosić (90-krat), za njimi pa pridejo Andrić, Krleža, Nušić, Lalić, Kozarac in drugi. Žal, so gornje številke le relativne, ker so v njih upoštewane tudi tiste knjige omenjenih pisateljev, ki so izšle v slovenskem prevodu.

Kako je pa s prodajo srbskih oziroma hrvatskih knjig v Sloveniji oziroma v Ljubljani? V glavnem jih prodajata dve ljubljanski knjigarni, dobljeni podatki pa kažejo, da srbskohrvatska leposlovna knjiga (izvirna) najde v Ljubljani 5 do 40 kupcev, kakšna tudi mogoče nekaj več. Takí izjemi sta bila

dva romana, Čosićev »Daleko je sunce« in Čopićev »Proлом«. Po približni ceni tv je bilo v Ljubljani prodanih nad osemdeset izvodov vsakega. Toda to sta izjemna primera. Nasprotno pa je bil pred meseci naravnost razgrabljen hrvatski prevod celotnega Boccacciovega »Decamerona«, in to kljub mastni ceni 1500 din. Podobno je tudi v literarno malopomembnimi Remarquovimi romani v srbskohrvatskem prevodu. Taka je torej podoba, ki dovolj zgovorno pričča, da Slovenci kaj malo bero srbsko in hrvatsko leposlovje v izvorniku, pa zato ne vzdrži domneva o nepotrebnosti prevajanja srbskohrvatskega leposlovja v slovenščino.

Poglavje zase je, kje so vzroki, da se v srbohrvaščini tiskana izvorna leposlovna dela malo bero in da se v slovenščino prevedene srbskohrvatske knjige slabo prodajajo. Če se slovenski bralci za srbskohrvatsko leposlovje ne zanimajo dovolj, to v celoti ni upravičeno in bi bilo treba temu kako od pomoči. Odkrito lahko zapišem tole: ni je knjige na slovenskem knjižnem trgu, pa najsi je prevedena z ne vem katerega svetovnega jezika, o kateri bi se zadnja leta manj pisalo kot o prevodih iz srbohrvaščine. Ta očitek leti manj na časopisje, bolj pa na naše leposlovne revije, ki tudi sicer nič ne pišejo o novih delih hrvatskih in srbskih književnikov. Zgodi se, da v vsem letniku ni besedice o katerem koli prevodu iz srbohrvaščine v slovenščino, kaj šele da bi kdo od številke do številke (poglejte, uredniki, slovenske revije med obema vojnama!) kritično pisal o novih hrvatskih in srbskih delih. Da. Vse to je na več kot šepavih nogah in iz leta v leto slabše. Tudi to je eden od vzrokov, zakaj med slovenskimi bralci ni več zanimanja za srbske in hrvatske avtorje.

Dejal sem, da smo srbskohrvatska dela začeli sistematično prevajati komaj po letu 1945. Ko sem pred leti za »Hrvatsko kolo« pisal sestavek o tem, kaj so Slovenci povojna leta prevedli iz hrvatske in srbske književnosti, sem ugotovil:

da do danes ni nihče ne pri Slovencih, ne pri Hrvatih, ne pri Srbih poskusil zbrati celotnega gradiva o medsebojnem prevajanju književnih del jugoslovanskih narodov, čeprav je to vprašanje, ki zasluži temeljito obravnavo;

da je mogoče o direktnem prevajanju govoriti komaj dobrih sto let nazaj, čeprav so stiki med našimi književnostmi daleč starejšega datuma;

da je bilo prevajanje hrvatskih in srbskih književnih del v slovenščino vse do konca zadnje vojne nesistematično, zgolj nekaj slučajnega;

da med obema vojnama, ko smo živeli v eni državi, nismo prevedli skoraj nič in

da je medsebojno prevajanje šele po letu 1945 zavzelo tak obseg, da so do danes zamašene vsaj najbolj kričeče vrzeli.

To zadnjo točko sem dokazoval in dokazal z navedbo več kot sedemdesetih iz srbohrvaščine v slovenščino prevedenih knjig v prvih osmih povojnih letih. Prej jih Slovenci v vsej svoji zgodovini nismo prevedli niti pol toliko. Zato je upravičena ugotovitev, da smo vsaj približno sistematično začeli prevajati Hrvate in Srbe šele po zadnji vojni.

Tudi če človek delno pritegne trditvi, da prenekateri Slovenec lahko bere hrvatske in srbske pisce v izvorniku (drugo vprašanje je, s kolikšnim razumevanjem izraznih in stilističnih posebnosti, torej tudi logično: s kolikšnim užitkom?), ostane še zmeraj odprto vprašanje, poglavito vprašanje: kdo bo srbske in hrvatske avtorje posredoval širšim krogom, se pravi veliki večini slovenskih bralcev. Jasno je kot beli dan, da je v prvi vrsti zaradi teh deset in stotisočev treba prevajati književna dela iz srbohrvaščine.

Seveda bi bilo ob tej priložnosti treba spregovoriti še o marsičem, n. pr. o tem, da smo Slovenci v večji meri prevajali starejše, klasične hrvatske in srbske pisatelje, medtem ko je na njihovi strani nekako narobe. Prav tako bi bilo treba načeti vprašanje o kвалiteti medsebojnega prevajanja, ki ni bilo vedno na višini, posebno ne prva povojna leta. Spregovoriti bi bilo treba tudi o težavah prevajanja iz srbohrvaščine v slovenščino in narobe zlasti zaradi frazeoloških in drugih posebnosti tako srbohrvaščine kot slovenščine. In to kljub razširjenemu mnenju, ki je seveda v celoti napačno, da je najlažje prevajati iz sorodnih jezikov. V tem kratkem sestavku se ne utegnem posebej ozreti na omenjena vprašanja.

Pač pa še nekaj besed o slovarjih, ki naj bi omogočali prevajanje. Slovenci smo bili do pred kratkim, kar zadeva prevajanje iz srbohrvaščine, tako rekoč prepuščeni večji ali manjši meri prevajalčevega znanja. S srbsko-hrvatsko-slovenskim slovarjem Janka Jurančiča, ki ga je predlanskim izdala DZS, smo prvič v svoji zgodovini in po skoraj štiridesetletnem življenju s Hrvati in Srbi v eni državi oprali sramoto. Kasno sicer, toda oprali smo jo. Ta slovar seveda ni popoln, je pa več kot uporaben. Jurančič je opravil s tihim dolgoletnim prizadevanjem veliko delo, ki je pri Srbih kmalu doživelo res strokovno oceno in vse priznanje, pri Slovencih pa na to še vedno čakamo. V tretji številki letošnjega letnika »Jezika in slovstva« je zapisal nekaj odstavkov o slovarju Janez Gradišnik. To pa prav gotovo še ni dovolj.

Nasprotno pa slovensko-srbskohrvatskega slovarja, ki bi vsaj približno zadostoval, še do danes ni na knjižnem trgu, kljub temu da je poizvedovanje za njim na hrvatski in srbski strani že desetletja več kot veliko. Beograjska založba »Prosveta« ga obljublja že nekaj let. Kolikor mi je znano, je bil tak slovar sestavljen že pred osmimi leti, pa prav res ne vem, s čim bi človek še lahko opravičil te vrste zamujanje. Skoraj bojim se, da bo slovar, ki bo izšel po toliko letih, odkar je bil sestavljen, že deloma zastarel.

In nazadnje še besedo o prevajanju hrvatske in srbske klasike. DZS je z izdajanjem zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev radikalno prelomila s tradicijo. Prvič v svoji zgodovini bomo Slovenci v približno 130 knjigah v enotni izdaji, ki bo hkrati tudi kritična, dobili tekste vseh svojih klasikov, hkrati pa tudi dodatne monografije o posameznih avtorjih. Zadnje čase se pri DZS intenzivno ukvarjajo z mislijo, da bi v prihodnjih letih v podobni enotni obliki in v približno petdesetih knjigah izdali izbrana dela vseh vidnejših hrvatskih in srbskih pisateljev in pesnikov, pa tudi esejistov in književnih kritikov, katerih delo se uvršča v zakladnico njihovih narodnih kultur. Ta korak, ki prihaja več kot o pravem času, lahko samo pozdravimo. Podobne enotne izdaje, vsaj do danes, še nimajo ne Hrvatje ne Srbi.

Jugoslovanska skupnost je dejstvo, mimo katerega ni mogoče. Iz nje, iz želje in potrebe po medsebojnem spoznavanju, izhaja dolžnost, da književnost bratskih narodov spoznavamo in da jo približujemo tudi širšemu občinstvu, ki srbskohrvatskih del ne prebira v izvirniku. To pa je mogoče doseči samo po eni poti: s prevajanjem, toda s prevajanjem samo tistega, kar je prevajanja resnično vredno.

Tone Potokar

KOT VETER V VRHU TREPETLIKE

Na 15. strani Župančičevih »Samogovorov« je pod naslovom »Tebi« tale kratka pesem:

Kot veter v vrhu trepetlike,
tako si v mojem srcu ti:
ves gaj molči, le v nji šumi —
in duša, polna tvoje dike,
trepetajoča te slavi.

V Sofoklejevi literarni zapuščini je ohranjen fragment z isto prisposodbo (TGF ed. Nauck p. 136 No 22):

*ὄσπερ γὰρ ἐν φύλλοισιν ἀγέρον μακρᾶς,
καὶ ἄλλο μηδέν, ἀλλὰ τοῦκείνης κάρα
κινεῖ αὖθρα κάτακουφίζει πτερόν.*

(Dobeseden prevod: ... kakor v vejah visoke trepetlike, tudi če nič drugega ne, vendar kaka sapa pozibava njen vrh in šelesti z listjem.)

Podobnost z Župančičevimi verzi je naravnost presenetljiva: v obeh primerih imamo isto drevo, isti veter v vrhu trepetlike, isti mir vsenaokrog. Sofoklejev *καὶ ἄλλο μηδέν* je čudovit po skrivnostni godbi vokalov, po svoji lakonski zgoščenosti pa se zdi skoraj neprevedljiv. Župančič pa je Sofokleja še za en zlog posekal: »ves gaj molči«.